

- - - >

*Pär Hansson*

## Europa är en ö på Donaus botten

Mircea Cărtărescu: *Europa er formet som hjernen min* (Översatt av Steinar Lone, Biblioteket Gasspedal, 2008)

En av Europas viktigaste författare uttalar sig om sitt författarskap. Det finns ett sug efter sådana händelser, från bokmässans montrar och scener, eller i bokform – Per Olov Enquists *Ett annat liv* är ett aktuellt exempel här i Sverige. Kanske är det därför det lilla förlaget Gasspedal väljer att ge ut rumänen Mircea Cărtărescus essäer och föredrag på norska.

När Cărtărescu reflekterar över sitt författarskap blir det underhållande och kittlande självbiografiskt, men ganska tillrättalagt. När han däremot träder in i rollen som intellektuell europé blir mer sagt. Tre längre essäer kompletteras av kortare texter, helheten drar från det självbespeglade till en analys av krisen på Balkan. Alla texter förutom en («Ada-Kaleh, Ada-Kaleh») är

hämtade från essäsamlingen *Pururi tînar, înfasurat în pixeli* (2003).

Han är berömd för sin fjärlstriologi. När jag läste delar av trilogin drogs jag med av en rik prosa med starkt flöde. Författaren hade skulpterat fram tjocka beskrivningar av sin ungdoms Bukarest, en blind fläck på min europeiska karta. Därför också exotisk. Det ornamenterade och hallucinatoriskt färgsprakande i *Nostalgia* och *Orbitor* blev en motbild till alla mina föreställningar om en öststatsrealism.

I denna samling föredrag och esäer (1994–2005) kommenterar han sitt författarskap, reflekterar över sitt Europa och den rumänska situationen med Bukarest som möjligt centrum. Ett visionärt skrivande, en utopisk litteratur verkar inte vara främmande. Cărtărescu är också mån om att knacka hål på ett antal mentala tvångsföreställningar, klischeér, om den europeiska kartan och europeisk litteratur.

Vest-Europa, Mellom-Europa og Øst-Europa: Sivilisasjon, nevrose og kaos; Velstand, kultur og kaos; Fornuft, underbevissthet og kaos. I en diskusjon jeg hadde for noen år siden på bokmessa i Frankfurt med en tysk forlegger, fortalte han meg at han var interessert i østeuropeiske forfattere. Jag svarte straks at personlig regner jeg meg ikke som en av dem. «De har rett,» svarte forleggeren, «som rumener er De fra Sørøst-Europa...» En forbløffende presisering. En fremragende underavdelning av en underavdelning. Hold

deg der du er, fortalte faktisk denne forleggeren meg med dette vennlig. Hold deg i gettoen din.

Grå, grå skulle min litterære sken vaere, for noen hade fått Wien, mens jeg hadde fått denne grenseløse kjedeligheten.

Bukarest blir staden som byter skepnad, en projeksjonsyta for författarskapets utveckling. Några sidor längre fram är läget som förbytt: »*som om du er en påfugl, med Bucureşti brusende ut bak deg,*» skrev jeg« och han verkar euforisk än i denna dag över vad som hände när han hittade fram till den myllrande prosan, efter att ha debuterat som poet.

Riktigt angeläget blir det först när esteten Cărtărescu ger sig på en politisk analys över krisen på Balkan, kriget och nationalismen, romantiken och heroismen. Han talar om en omfattande, labyrintisk inbillning:

På Balkan, som andre steder der vår post-opplysningstids-sivilisasjon har trengt inn med sine skjærende begreper uten å klare å skjære over den innbitte knuten, er innbilningen den tråden som virkeligheten vevs med. På en måte er det snakk om en objektiv «innbilning» som skaper virkelighet, som i sin tur skaper innbilning i en evig krets.

Med hjälp av en jämförelse som är just vad den utger sig för att vara, biografisk-metaforisk, hittar han en brännande punkt: »For folkeslagene på Balkan ble utstøtelsen til histori-

en framprovosert av den plutselige, umodne, katastrofale bevissheten om forskjell.»

Ekonomiska, politiska och religiösa konflikter – visst. Men utan denna inbillning, denna dysfunktionella kollektiva självbild hade den jugoslaviska tragedin inte blivit så omfattande. Den framprovocerade utstötningen från paradiset medförde en fixering vid renhet och åtskillnad. Män som Radovan Karadžić och Slobodan Milošević underblåste rädslan. Med hjälp av massmedia och vapentechnologi genomfördes de etniska rensningarna.

För att läsaren ska förstå vidden av denna utstötning till historien, till en modern värld präglad av förändring och separation, presenterar han en historisk-mytologisk bild av det toleranta Balkan.

Det ottomanske rike omfattet Helles og de slaviske statene på Balkan, gjorde dem dypt orientalske, tilsynelatende for alltid. Resultatet ble en ahistorisk, multietnisk verden, et rom for muntlighet og spøkelses, med pittoresk fattigdom og samtidig en velstand som i et orientalsk eventyr, og aller mest en verden av uendelig toleranse.

Naivt? Var finns den politiska analysen? Mircea Cărtărescu verkar mena att Balkan förlorat sin oskuld, men att oskulden, det naiva och toleranta arvet, kan nyskapas genom en medvetenhet om de egna multietniska traditionerna.

Likheter är ofta mer skrämman-

de än skillnader. Därför ska vi aktivt söka upp det gemensamma. Först när vi är väldigt lika, bör vi tala om skillnaderna, för att bekämpa konformism. Analysen vill vara både allmängiltig och utopisk:

Den gode, gavmilde og tolerante bakgrunnen for den balkanske innbilning, der edelhet og skjendighet, gavmildhet og korrupsjon, forstand og patriarkalsk despotisme smelter sammen i et enestående univers, er absolutt autentisk og det er den vi må regne med (eller i det minste ikke glemme) når vi snakker om en mulig framtid for regionen.

\*

»Ada-Kaleh, Ada-Kaleh« (2005) är den senast skrivna texten, översatt direkt från manus och placerad allra sist. Det är förbryllande läsning.

Ön Ada-Kaleh försvann under vatten när Ceaușescu-regimen lät reglera Donaus flöde 1970. Önen beskrivs som en fristad för det orientalska, en blomstrande handelsplats mitt i gränsfloden, mellan Rumänien och Bulgarien – senare även en utflyktsö för den kultiverade medelklassen.

Han har anlitat en roddare som tar honom över den sjunkna staden, de forna handelskvarteren, kyrkan och moskén, nöjesgatorna – nu bara Donaus nattblanka yta. Som historisk och faktisk plats är denna ö mycket fångslande, som litterär symbol faller den platt. Den komplexa kartläggningen av nostalgien finkor-

nighet blåser över relingen. Platsen och dess forna bosättare blir författarens gisslan, i djupet under honom.

Författaren gör säkert detta mycket medvetet, men det hjälps inte. Och jag tänker att det här är antingen en havererad skönlitteratur eller en text under arbete. Något är djupt fel. Anhopningen av symboler, parallellismer och metakommentarer får texten att kollapsa på ett utstuderat sätt. Med uppgivna gester och kitchigt självförakt beskriver författaren sig själv som en ruinromantiker:

... Derfor også mitt yrke: Ruinbygger. Mitt kall: Ruinarkitekt. Min last: Ruinkikker. Ikke spør meg om glemte og forlatte steder i Europa. Mor selv var ett slikt sted. Jag er selv et slikt sted. Kom og still dere rundt meg, åpne skallen min og se på hjernten min: Den vil gå i biter før øyene deres som en gipsavstøpning. Og støvet fra den vil umerkelig blande seg med støvet fra ruinene der jeg har bodd hele livet, en elsker i et harem av ruiner.

\*

Om offret för den goda saken finns flera myter. Cărtărescu tar upp legenden om den rumänske murarmästaren Manole, som ska bygga ett kloster, men allt han bygger under dagen rasar ner under natten. Det slutar med att han murar in sin egen gravida hustru, och klostret blir färdigställt och stabilt.

Sådana metaforiska och sedelä-

rande legender, menar han, bär upp den kollektiva inbillningens tankefigurer. Och skapar grogrund för den typ av heroisk nationalism som skapat motsättningar och trasat sönder Balkan. En världsordning som förutsätter offer, offer av oskyldiga.

Men vilka ideal kan postmoderniteten erbjuda människorna på Balkan istället för nationalism, frågar sig Cărtărescu, utan att ge några entydiga svar.

Kanske en integrerad, mångfaldig, medialiserad och ultraperformativ värld. Kanske billig teknologi, snabb uppkoppling, konsumentmakt och rörlig arbetskraft. Fragmentering av livsrummet och en upplyst, urban kultur. Tänker jag. Sen tänker jag: Hoppas de (vi) inte gör om samma misstag. Hoppas de (vi) slipper hamna exakt där vi hamnat: I en global marknadskapitalism som få vågar eller orkar ifrågasätta, förrän det ekonomiska systemet har säckat ihop.

Cărtărescu gör sig skyldig till ett antal idealiseringar: av det Ottomanska riket och Den tolerante turken; av det Multietniska och det Personliga. Dessa ideal är förmodligen nödvändiga för Cărtărescu. De två förstnämnda vet jag för lite om, men de två sistnämnda kan jag sympatisera med. Framför allt instämmer jag i det implicita påstående som genomströmmar hela texten: Idealisering är inte per definition något dåligt. Den tänkande människan blir fattig utan ideal. Den som skryter med att vara realist och illusionslös har redan gett upp något. Material-

sten som påstår sig vara fri från ideal ljuger. Att hävda det omöjliga i att återvinna något som har gått förlorat – inte ens i en annan skepnad – är en särskild form av heroism.

Den som prövar en tidskritisk, icke-linjär, till och med ahistorisk hållning, kan möjligen återvinna livskänslan. Lösa upp bitterhet och låsningar. Det som krävs för att orka agera, orka fortsätta vara intellektuell – en tänkande människa – på Balkan, eller för den delen i Stockholm.

Cărtărescu vill påminna om att historiska skeenden och politisk förändring har sin grund i det personliga. Varje persons biografiska historia står i relation till samhällets historia. Individerna kan bli, eller själv

göra sig till offer för historiska omständigheter. Ett folks trauma tenderar att lagra sig i tiden och i den enskilde.

Den enskilde bör skaffa sig medel för att i vissa lägen kunna bortse från historiska mönster, ställa sig fri känslomässigt. Först skaffa sig historisk kunskap. För att sedan göra sig dummare än man är. Skaffa sig makt över sina intellektuella medel och överskrida sin roll.

Oskuld är en kliché. Istället väljer Cărtărescu att tala om ett ahistoriskt tillstånd, möjligt att konkretisera i en aktivistisk praktik, tänker jag. När esteten överträder sitt tilldelade fält och uttalar sig på gränsen till sin förmåga riskerar han något, det han säger kan bli angeläget.